

**Lolaning botanik va ekologik xususiyatlari, ularni qo'lda yetishtirish
tarixi (Tulipa spp.)**

MO'MINOVA RAYXONA GADOYEVNA

S.H.Sirojiddinov nomidagi respublika tabiiy
va aniq fanlarga ixtisoslashtirilgan akademik
litseyining biologiya fani oliy toifali o'qituvchisi

Tel: +9980946991879

E-mail: ErgashevShohobiddin23@gmail.com

Annotatsiya: Lola (Tulipa turkumi) Liliaceae oilasiga mansub ko'p yillik, piyozsimon o'simliklardir. Markaziy Osiyodan kelib chiqqan lolalar asrlar davomida bog'bonlar va botaniklarni jalb qilib kelgan. Ushbu dissertatsiya lolalarni botanika xususiyatlari, ekologik talablari va evolyutsion moslashuvlarini o'rganishni maqsad qiladi. E'tibor ularning morfologik xilma-xilligi, reproduktiv biologiyasi, yashash muhiti afzalliklari va saqlanish holatiga qaratiladi. Tadqiqot shuningdek, inson qo'li bilan yetishtirilishining ularning tabiiy populyatsiyalariga va genetik xilma-xilligiga ta'sirini ham o'rganadi.

Kalit so'zlar: Liliaceae oilasi, piyoz tuzilishi, mumli barglar, piyoz tinim davri.

Kirish.

Lola dunyo bo'ylab eng mashhur va taniqli bezak o'simliklardan biridir. 75 dan ortiq tur va ko'plab navlari bilan lolalar rang, shakl va o'lchamlarning ajoyib xilma-xilligini namoyish etadi. Tarixiy ahamiyatga ega bo'lgan lola, 17-asr Gollandiyasida

"Tulip maniasi" deb nomlanuvchi iqtisodiy hodisada muhim rol o'ynagan. Ushbu tadqiqot lolalarni botanika jihatlarini, ularning tuzilishi, hayot aylanishi va ekologik o'zaro ta'sirlarini o'rganadi.

Asosiy qism.

Morfologik Xususiyatlar: Lola piyozsimon o'simlik sifatida tavsiflanadi, piyoz yer osti saqlash organi bo'lib, noqulay sharoitlarda omon qolish imkonini beradi. O'simlikning hayot aylanishi vegetativ fazani o'z ichiga oladi, bunda piyoz oziq moddalarni saqlaydi va reproduktiv faza gullarning paydo bo'lishi bilan belgilanadi.

1. Piyoz tuzilishi: Lola piyozlari go'shtli qavatlar, asosiy plastinka va himoya tunikadan iborat. Qavatlar uglevodlarni saqlaydi, asosiy plastinka esa ildiz rivojlanishini qo'llab-quvvatlaydi.
2. Poya va barglar tuzilishi: Lola poyasi yoki scape, odatda tarmoqlanmagan bo'lib, 2-6 lanset shaklidagi barglarni qo'llab-quvvatlaydi. Barglar mumli bo'lib, suv yo'qotilishini kamaytiradi.
3. Gullar: Lola gullari aktinomorfik va germafroditik bo'lib, uchta sepals va uchta petals odatda ajralmas, tepal tuzilishini hosil qiladi. Gullari asosan hasharotlar tomonidan changlanadi, yorqin ranglar va turli naqshlar changlatuvchilarni jalb qiladi.

Lolalarning ekologiyasi: Lolalar tabiiy ravishda sovuq qishlar va quruq yozlar bo'lgan hududlarda yashaydi, bunday sharoitlar ularning vatani bo'lgan Markaziy Osiyoda topiladi. Ular yaxshi quritilgan tuproq va sovuq harorat bilan qo'zg'atilgan uyqu davrini talab qiladi, bu piyoz uyqusini buzib, gullashni boshlash uchun zarur.

1. Tuproq va suv: Yaxshi quritilgan, qumli yoki loy tuproqlar ideal hisoblanadi. Ayniqsa, uyqu davrida ortiqcha namlik piyoz chirishiga olib kelishi mumkin.
2. Yorug'lik va harorat: Lolalar to'liq quyoshdan qisman soyagacha ehtiyoj sezadi va gullashni qo'zg'atish uchun sovuq davrdan foyda ko'radi. Ular salqin bahor va quruq yozlar bilan iqlimda yaxshi rivojlanadi.

3. Changlanish va urug‘ni tarqatish: Lolalar changlanish uchun asosan hasharotlarga, masalan: asalariga tayanadi. Tabiiy sharoitlarda urug‘ning tarqalishi cheklangan bo‘lib, vegetativ ko‘payish piyoz ajralishi orqali ko‘proq tarqaladi.

Evolyutsion moslashuvlar. Lolalar atrof-muhitga moslashish uchun bir necha moslashuvlarni ishlab chiqdi, jumladan:

1. Piyozning tinim davri: Qattiq qish sharoitlarida omon qolish imkonini beradi.
2. Gul morfologiyasi: Yorqin ranglar va naqshlar maxsus changlatuvchilarni jalb qiladi, samarali reproduksiyani ta’minlaydi.
3. Mumli barglar: Quruq sharoitlarda suv yo‘qotilishini kamaytiradi.

Inson ta’siri va lola turlarini saqlash choralari haqida

Inson qo‘li bilan yetishtirilishi lola populyatsiyalariga sezilarli ta’sir ko‘rsatdi, ijobiy va salbiy tomonlari bilan. Selektiv o‘stirish ko‘plab navlarni paydo bo‘lishiga olib keldi, ammo bu yovvoyi populyatsiyalarda genetik xilma-xillikni kamaytirdi. Yashash joylarining yo‘qolishi va iqlim o‘zgarishi ularning tabiiy yashash joylarini yanada xavf ostiga qo‘yadi.

Lolalarni tabiiy holda yetishtirish tarixi haqida qisqacha to‘xtalsak. Lolalar 16-asrdan beri keng yetishtirilib kelinadi, turli xil morfologik xususiyatlarga ega ko‘plab navlarni rivojlantirdi. Selektiv o‘stirish estetik xususiyatlarga e’tibor qaratadi, bu esa genetik o‘zgaruvchanlik va kasalliklarga chidamlilikni kamaytirishi mumkin. In situ va ex situ saqlash strategiyalari yovvoyi lola turlarini saqlash uchun muhimdir. Botanika bog‘lari va urug‘ banklari genetik xilma-xillikni saqlashda muhim rol o‘ynaydi.

Xulosa

Lolar botanika jihatdan qiziqarli o‘simliklar bo‘lib, ular ekologik, madaniy va iqtisodiy ahamiyatga ega. Ularning botanika xususiyatlari va ekologik ehtiyojlarini tushunish ularni saqlash va davom ettirish uchun muhimdir. Kelgusidagi tadqiqotlar barqaror yetishtirish amaliyotlari va yovvoyi populyatsiyalarni saqlashga e’tibor qaratishi

kerak, shunda lolalar tabiiy va yetishtirilgan landshaftlarimizning yorqin qismi bo‘lib qoladi.

Adabiyotlar:

1. Christenhusz, M. J. M., & Byng, J. W. (2016). Dunyo bo‘yicha ma’lum o‘simlik turlari soni va uning yillik oshishi. **Phytotaxa**, 261(3), 201-217.
2. Hoog, P. (1973). **The Genus Tulipa**. Royal Botanic Gardens, Kew.
3. Mathew, B. (1981). **The Smaller Bulbs**. B.T. Batsford Ltd.
4. Zonneveld, B. J. M. (2009). The systematic value of nuclear DNA content for all species of Tulipa L. (Liliaceae). **Plant Systematics and Evolution**, 281(3-4), 217-245.